

MASARYKOVA UNIVERZITA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ

KATEDRA SOCIÁLNÍ POLITIKY A SOCIÁLNÍ PRÁCE

B, velmi dobré, upravte zejména část s indikátory lepší formulací pracovních otázek!

Dana Fialová

UČO 397625

Sociologie – Sociální práce

Imatrikulační ročník 2011/2012

Sociální deviace pro SPR (SPR209)

Užívání návykových látek jakých konkrétně? u dospívajících v České republice optikou teorie sociálních vazeb Travis Hirschiho

V Brně dne 10. 5. 2015

OBSAH

Úvod	2
Užívání jakých konkrétně? u dospívajících v České republice jako sociálně deviantní jev	3
Teorie sociálních vazeb Travis Hirschiho	5
Indikátory umožňující testování platnosti teorie sociálních vazeb a jejich aplikace	8
Závěrečná zjištění a zhodnocení prezentované teorie	10
Seznam literatury	12
.....	14

Úvod

V této práci se zabývám otázkou toho, lépe jsme schopni za použití teorie sociálních vazeb Travis Hirschiho vysvětlit příčiny užívání návykových látkových drog jakých kongerně? u dospívajících v České republice v celé? Nebo ve vybrané lokalitě?. Proč se zabýváte drogovou problematikou, v čem je závažná, proč teorie sociálních vazeb a ne jiná teorie – jaké jiné teorie existují a proč ste vybrala Hirschiho?

K naplnění tohoto cíle nejprve charakterizují vybraný sociálně deviantní jev, tedy „*Užívání návykových látek u dospívajících v České republice*“. Tuto skupinu jsem si zvolila z toho důvodu, že dospívající, jejichž konceptualizaci se věnuji, tvoří v otázce užívání drog¹ jednu z nejrizikovějších skupin a věková hranice experimentujících osob klesá, což potvrzují doložené statistiky, jimiž se v kapitole zabývám. Na základě klasifikace látkových a nelátkových závislostí jsem se zaměřila na skupinu návykových látek a to bez ohledu na to, zda jsou legální, či nikoliv. Důvodem k tomuto kroku je jejich velká rozšířenost (kdo to tvrdí, jak moc rozšířená- jaké jsou počty, podíl vůči osobám závislým na návykových látkáchM. Ačkoliv jsou statisticky významné rozdíly v subjektivně vnímané dostupnosti návykových látek (Chomynová, Csémy, Grolmusová, Sadílek, 2011, online), rozšířené jsou v rámci celé České republiky. Statistiky dokazují, že dospívající nejvíce experimentují právě s drogami, které spadají do této kategorie, čemuž se v práci věnuji. Pavlovský (Pavlovský in Malá, Pavlovský, 2002, s. 51) uvádí, že „*návyková látka je každá chemická látka, která mění psychický stav a na kterou se může vytvořit návyk a závislost.*“ Protože se jedná o látky návykové, dalším důvodem je také skutečnost, že užívání² těchto látek poukazuje na riziko vzniku závislosti a možný vznik takzvané drogové kariéry. Fischer se Škodou (Fischer, Škoda, 2014) k tomu dodávají, že **závislost na alkoholu a tabáku**, jejichž užívání je u dospívajících nejčastější (a to i v případě, že v dané věkové kategorii jejich užívání ještě legální není), **přináší v budoucnu větší množství úmrtí než zneužívání všech ostatních psychoaktivních látek dohromady**. Nešpor (2001) k tomu dodává, že **naši dospívající**

¹ Návyková látka je drogou, způsobuje návyk a závislost.

² V práci používám označení „**užívání návykových látek**“, neboť se snažím vysvětlit příčinu toho, proč se dospívající k jejich užití vůbec rozhodnout. Ke „**zneužívání**“ potom dochází v situaci, při níž je daný dospívající již konfrontován s přímými či nepřímými negativními důsledky vlastního užívání návykové látky. Tedy situace, kdy se stane závislým, nebo se kvůli látce dostane do problémů například v osobním životě.

(dospívající v České republice) **díky nim také přecházejí k tzv. tvrdým drogám. To je jakým a jaká je nevhoda nadužívání těchto drog?**

Pro vysvětlení příčiny vzniku tohoto deviantního jevu využívám teorii sociálních vazeb Travis Hirschiho proč právě tuto a ne jinou?. V práci ji proto věnuji samostatnou kapitolu „*Teorie sociálních vazeb Travis Hirschiho*“. Tato teorie spadá do sociologických teorií sociálních deviací, konkrétně do teorie kontroly. Užívání drog v sociologickém pojetí představuje určitý **sociální fenomén**. Užívání drog může být podmíněno i dalšími faktory, na které upozorňuji v závěru práce, nicméně **lidské jednání probíhá v sociálním prostředí**. Janík a Dušek (1990) uvádějí, že vliv sociálního prostředí je jedním z hlavních determinantů vzniku drogové závislosti. Rodina a škola zastávají významné místo v sociálním prostředí dospívajících. Na tomto místě bych chtěla upozornit, a co je nutné si uvědomit, že Hirschi nevnímá postavení těchto subjektů jako podporu pro vznik delikvence, ale naopak. Vychází z předpokladu, že lidé od přírody touží dosáhnout co největšího osobního potěšení, pokud možno snadno a rychle. Užití drogy takové uspokojení může přinést. Hirschi (1969) poukazuje na **vztah mezi delikvencí a kontrolou ze strany rodiny a školy**. Podle jeho teorie je nutné především vytvářet pevné sociální vazby. Síla vazby, která jedince k rodině a škole pojí, tak nabízí na možná vysvětlení pro otázku toho, proč jedinec, zde dospívající, stanovené sociální a právní normy poruší, či nikoliv.

Ve třetí kapitole s názvem „*Indikátory umožňující testování platnosti teorie sociálních vazeb a jejich aplikace*“ využívám poznatků především z předchozí kapitoly při tvorbě indikátorů pro jednotlivé dimenze, zde vazby, umožňující testování platnosti vybrané teorie. Pro zjednodušení a lepší přehlednost uvádím tento proces do schématu, jehož součástí jsou i konkrétní pracovní otázky, jejichž zodpovězení by nám napomohlo odhalit možné příčiny užívání návykových látkových drog u cílové skupiny.

V samotném závěru pojednávám o silných a slabých stránkách vybrané teorie. Upozorňuji na další příčiny, které mohou vést k vybranému sociálně deviantnímu jednání a vybraná teorie se jimi nezabývá. Poukazuji proto na jiné teorie sociálních deviací, jejichž aplikace na vybraný sociálně deviantní jev by mohla vysvětlit další příčiny jeho vzniku.

Užívání návykových látek u dospívajících v České republice jako sociálně deviantní jev

Cílovou skupinu, na jejíž delikventní aktivity upozorňují, tvoří dospívající. Považuji proto za vhodné danou skupinu blíže charakterizovat. V této kapitole také představuji konkrétní statistická data, z nichž jsem při volbě tématu vycházela.

Rozmezí věku, které dle odborníků spadá do období dospívání, není statické a různí se. Žaloudíková (2013) uvádí, že období dospívání tvoří pomyslný most mezi dětstvím a dospělostí. Období dospívání přitom rozděluje na tři fáze: časná adolescence (11–12 let), střední (13–16 let) a pozdní (17–20 let). Řičan (2004) uvádí dvě fáze, a to pubescenci (11–15 let) a adolescenci (15–20 let). Nejen z tohoto důvodu, ale také na základě doložených statistik a školní docházky, jíž je dosažení cíle práce determinováno, chápu v tomto ohledu **dospívání jako období mezi 11. a 20. rokem života.**

Pro jedince je to období nejdynamičtější komplexní proměny, období hledání a přehodnocení a ovlivňuje všechny složky osobnosti (Žaloudíková, 2013). Tato skutečnost může být jedním z vysvětlení, proč právě dospívající tvoří jednu z nejrizikovějších skupin v oblasti užívání drog. Také Kalina (Kalina in Kalina a kol., 2003) v této souvislosti uvádí, že **celou věkovou kategorii od 13. do 18. let můžeme považovat za rizikovou. Věková hranice experimentování s návykovými látkami se však snižuje.** Nejnovější výsledky Evropské školní studie z roku 2011 (Chomynová, Csémy, Grolmusová, Sadílek, 2011, online), která prováděla výzkum u reprezentativního vzorku 16tiletých studentů, poukazují na to, že více než ¼ dotazovaných získala první **zkušenost s kouřením** již ve věku 11 let nebo dříve. Začátek kouření s denní frekvencí se nejčastěji vyskytoval již mezi 14. a 15. rokem života. Stejně tak první **zkušenost s alkoholem** získává mládež již v dětství – více než 1/3 dotázaných měla zkušenost s alkoholem před svými 12. narozeninami, nejčastěji potom ve věku 14 let. Oproti studii z roku 2007 došlo k opětovnému nárůstu podílu častých konzumentů nadměrných dávek alkoholu. Co se **zkušenosti s nelegálními drogami** týče, první zkušenost získávali dotazovaní nejčastěji ve věku 15 let, 7,9 % z nich dokonce ve věku 13 let. 42,3 % studentů ve věkové kategorii 15–16 let uvedlo, že již kouřilo marihuanu. Tento **výsledek řadí Českou republiku na smutné první místo ze všech evropských zemí, které se do studie zapojily** (36 zemí). Na základě výsledků ESPAD (Chomynová, Csémy, Grolmusová, Sadílek, 2011, online) byl také proveden odhad absolutního počtu dospívajících v ČR, kteří mají zkušenost s tabákem, alkoholem nebo nelegálními drogami. **Odhadem má se všemi uvedenými látkami zkušenost 95 % dospívajících ve věku 15 a 19 let,** což je alarmující číslo.

Jak jsem již poukázala, užívání návykových látek u dospívajících vede k riziku vzniku závislosti, která může pokračovat do dospělosti. Pozitivní korelaci v tomto ohledu podporují

i výsledky americké tiskové agentury Bloomberg (Bloomberg, 2012, online), která v březnu 2012 uveřejnila takzvaný „žebříček neřestí“ (The Global Vice Index), ve kterém porovnávala, jaká je v dospělé populaci (15–64 let) jednotlivých států světa průměrná spotřeba tabáku, alkoholu, nelegálních drog a útrata na výherních automatech. Výsledky mluví jasně – Česká republika se umístila na vrcholu nejen v kategorii „alkohol“ a „konopné látky“, ale také v celkovém součtu.

Existence vybraného sociálně deviantního jevu u cílové skupiny je tedy více než patrná. Hirschi (1969) by sklon k tomuto jednání u dospívajících z hlediska svojí teorie sociálních vazeb vysvětlil tak, že dospívajícím chybí pocit sepětí s ostatními, nebo jim chybí pocit kontroly ze strany rodičů či školního prostředí (viz. další kapitola).

Existuje také jistá souvislost mezi jeho myšlenkami a výsledky studií o **významných rozdílech v užívání návykových látek mezi studenty různých typů škol** (jak ve smyslu dosaženého úrovně vzdělávání, tak ve smyslu různých typů škol), a to jak v rozsahu užívání drog, tak v oblasti postojů a názorů na užívání návykových látek. Nižší rozsah zkušeností žáků základních škol oproti středoškolákům, je podle autorů do značné míry ovlivněn **vyšší mírou kontroly žáků ze strany rodičů**. Z hlediska různých typů škol mají nejvíce zkušeností, a zároveň pozitivní postoje k užívání návykových látek studenti odborných učilišť. Autoři v tomto ohledu upozorňují na vliv struktury rodinného a sociálního prostředí studentů.

V této kapitole jsem se věnovala konceptualizaci, teoretickému vymezení, cílové skupiny – dospívajících. S pomocí empirických dat z dřívějších výzkumů jsem demonstrovala přítomnost vybraného sociálně deviantního jevu, a také poukázala na možné determinanty absence či výskytu tohoto jevu u dané cílové skupiny.

Teorie sociálních vazeb Travis Hirschiho

V této kapitole představím vybranou teorii sociálních deviací a, jak jsem již naznačila v předchozí kapitole, také její vysvětlení možných příčin užívání či naopak neužívání drog u této cílové skupiny. Bližší představení této teorie je důležité proto, abych na základě nabytých znalostí mohla zvolit vhodné indikátory a vytvořit konkrétní pracovní otázky, kterými bych mohla testovat platnost této teorie. Teprve potom budu moci zhodnotit, nakolik dokážu pomocí této teorie vysvětlit příčiny vybrané deviantního jevu, tedy otázku toho, nakolik je vybraná teorie pro tyto účely vhodná, a naplnit tak stanovený cíl práce.

Teorie sociálních vazeb spadá do kategorie teorií kontroly, pro kterou je charakteristický normativní přístup a zájem o jedince a jeho nejbližší okolí, především rodinu a prostředí školy. Do této kategorie můžeme též zařadit teorii omezení Waltera Recklesse, důležitost rodiny jako instituce sociální kontroly v pojetí Ivana Nye nebo myšlenky Harriet Wilsonové, která se zabývala vlivem způsobu výchovy a kumulace dalších sociálních handicapů na vznik delikvence. Uvedení autoři vycházejí z předpokladu, že lidé jsou permanentně nespokojeni s tím, co mají a normy dodržují jen díky mechanismům vnitřní či vnější sociální kontroly ze strany společnosti.

Podle Hirschiho (1969) je pro teorie kontroly v obecné rovině společným rysem skutečnost, že k delikventnímu jednání dochází tehdy, když dojde k oslabení či dokonce přerušení vazby, která jedince ke společnosti pojí, což zapříčiňuje nedostatečná kontrola ze strany společnosti, která je nositelem norem. Ústředními pojmy této teorie jsou tedy **sociální vazba a kontrola**. Toto tvrzení chápou tím způsobem, že riziko delikvence se snižuje úměrně tomu (jedinec tedy neporušuje normy), čím více je jedinec sociálně a emocionálně integrován k určité osobě/osobám či institucím, které prezentují sociálně přijatelné normy či hodnoty, a také čím více má tyto normy a hodnoty internalizované.

Nejvýznamnější proměnnou ovlivňující delikvenci v pojetí T. Hirschiho je potom **dohled rodičů a vztahy učitelů se studenty ve škole**. Nositeli těchto norem tedy představuje především rodina a škola, jež uplatňují neformální kontrolu nad jednotlivci a pomocí pout/vazeb, která je vážou ke konformní společnosti, jim zabraňují, respektive ovlivňují jejich rozhodnutí, v porušení normy.

Hirschi (1969) tuto sociální vazbu jedince ke společnosti specifikuje prostřednictvím čtyř faktorů. Pro lepší přehlednost a názornost jsem zpracovala tabulku, kde v prvním sloupci uvádím konkrétní typ vazby, v dalším jeho obecnou charakteristiku a v posledním sloupci aplikuji obecnou charakteristiku dané vazby ve vztahu k příčině možného (ne)užití návykové látky u dospívajících. Informace při jejím zpracování jsem čerpala jak z knihy Travis Hirschiho (1969), tak z Munkové (2013).

Schéma č. 1: název

Typ vazby	Obecná charakteristika	Aplikace obecné charakteristiky ve vztahu k příčině (ne)užití návykové látky u dospívajících
ATTACHMENT <i>Připoutání ke</i>	silná emocionální náklonnost k rodičům, vrstevníkům, nebo	Dospívající může užít návykovou látku v případě, kdy nebere v potaz

<p><i>společnosti</i></p>	<p>učitelům ve škole. <i>Ti představují držitele norem, které by měly být dodržovány. Vědomé připoutání je nezbytné k tomu, aby se jedinec zajímal o jejich přání a mínění. Je to nezbytná podmínka pro internalizaci norem.</i></p>	<p>přání a očekávání těchto držitelů norem. Rodiče, nebo učitelé zastávají názor, že užívání návykových látek je nesprávné (norma), oslabení tohoto pouta se projevuje v necitlivosti k jejich názorům, tedy i ke společenským normám, dospívající na ně není tolik vázán. Jeho emocionální pouto k těmto osobám je oslabeno.</p>
<p>COMMITMENT <i>Závazek vůči společnosti</i></p>	<p>Jedinec racionálně zvažuje důsledky ztráty dosavadních investic času, úsilí a své osobnosti do různých konvenčních aktivit (vzdělání) tak, aby na jejich základě dosáhl určitého postavení.</p>	<p>Dospívající před užitím návykové látky zvažuje cenu a rizika s tím spojená. V důsledku užívání návykové látky mohou být jeho investice do konvenčních aktivit ztraceny. Pokud dospívající pociťuje, že jeho závazek vůči škole a vzdělávání není tak silný a nepociťuje možnou ztrátu, může užít drogu. Užívání návykové látky tedy můžeme čekat u dospívajícího, který se domnívá, že tímto svým jednáním nemá co ztratit.</p>
<p>INVOLVEMENT <i>Zapojení/začlenění do společnosti</i></p>	<p>Zapojení je důležité zejména ve vztahu k rozsahu konvenčních aktivit, kterými se jedinec zabývá. Platí zde přímá úměra – čím více je jedinec zapojen do těchto aktivit, tím méně času zbývá pro deviantní jednání.</p>	<p>Je-li rozvrh dospívajícího dostatečně zaplněn konvenčními aktivitami, nezůstává mu tolik času na užívání drog. Pokud se dospívající v takových aktivitách neangažuje, nebo je míra jeho angažmá nedostatečná, zbývá mu hodně volného času pro užití návykové látky, bez ohledu na jeho možné inklinování tímto směrem.</p>

<p>BELIEF</p> <p><i>Víra ve společenské hodnoty a normy</i></p>	<p>Jedná se o víru ve společenské hodnoty a normy. Přesvědčení lidí, že normy společnosti je třeba dodržovat. Přesvědčení je tím větší, čím více jsou normy internalizovány.</p>	<p>Všichni dospívající sdílejí společný hodnotový systém, liší se však mírou intenzity své „víry“ v tyto hodnoty. Pokud nemá dospívající tyto hodnoty a normy dostatečně internalizované, tím snadněji je poruší. Ve vztahu k tématu zde takové porušení normy představuje právě užití návykové látky.</p> <p>Naopak ztotožnění s normami oslabuje tendence k deviantnímu jednání, zde k užití návykové látky.</p>
---	--	--

Zdroj: autorka na základě Hirschi (1969), Munkové (2001),....

Hirschi si kladl především otázku, proč lidé normy neporušují. Na základě uvedených informací vyvozují, že dospívající se nebude chovat deviantně, tedy nebude užívat návykovou látku, pokud bude silně angažovaný ve vztahu k ostatním a bude se vyznačovat silnou potřebou dodržovat normy společnosti. **Dospívající naopak bude inklinovat k užití návykové látky v případě, kdy mu tento pocit sepětí s ostatními bude chybět a nebude se tak cítit svázán touto sociální kontrolou.** Poznatky z této kapitoly využívám v následující kapitole.

Indikátory umožňující testování platnosti teorie sociálních vazeb a jejich aplikace

V této kapitole se pokusím využít poznatky o teorii sociálních vazeb při tvorbě indikátorů a jejich operacionalizace do podoby konkrétních pracovních otázek. Nemůžeme totiž měřit přímo konkrétní sociálně deviantní jev, ale jen to, co považujeme za jeho ukazatel, indikátor (Disman, 2011). Pro zjednodušení jsem tento proces zpracovala do tabulky (tab. č. 2) , kde v prvním sloupci uvádím konkrétní typ vazby, v dalším sloupci indikátory, tedy ukazatele, z nichž vycházím při tvorbě konkrétních pracovních otázek pro případné respondenty (dospívající ve věku 11 – 20 let, kteří užili/užívají, nebo naopak neužili návykové látky), které by měly umožnit ověření vhodnosti využití této teorie pro vysvětlení užívání návykových látek u dospívajících v České republice. Jejich seznam uvádím ve třetím sloupci tabulky.

Tabulka č. 2

TYP VAZBY	INDIKÁTORY	PRACOVNÍ OTÁZKY
<p>ATTACHMENT</p> <p><i>Připoutání ke společnosti</i></p>	<p>význam:</p> <p>a) rodiny</p> <p>b) přátelství</p> <p>c) školního prostředí</p> <p>vztah k:</p> <p>d) K rodině</p> <p>e) K přátelům</p> <p>f) Ke školnímu prostředí</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Je pro tebe v životě důležitá rodina/přátelství/školní prostředí? <ul style="list-style-type: none"> ○ Pokud ano, v čem konkrétně? • vyvarujte se zde obecným otázkám, i když v praxi, při reálném rozhovoru byste se takto skutečně mohla ptát. • Jak by v rodině/mezi přáteli/ve škole reagovali na to, kdyby zjistili, že návykové látky? Zacilte otázku • Jak moc je pro tebe jejich mínění důležité?
<p>COMMITMENT</p> <p><i>Závazek vůči společnosti</i></p>	<p>Závazky vůči:</p> <p>a) Rodině</p> <p>b) Škole</p>	<ul style="list-style-type: none"> • K čemu tě ve tvém životě pojí nějaké závazky? Nesrozumitelná otázka • Pociťuješ nějaké lépe, nesrozumitelné, to musíte měřit jinak, nepřímou) vůči rodině/škole? • Co můžeš porušením těchto závazků obecně ztratit? Zacilte nebo napište do závorky, jaká témata jsou v této otázce hledána) • Co můžeš porušením těchto závazků ztratit vůči rodině/škole? Ibid

<p>INVOLVEMENT</p> <p><i>Zapojení/začlenění do společnosti</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Participace na konvenčních aktivitách ➤ Míra osobního naplnění a seberealizace těmito aktivitami ➤ Míra volného času 	<ul style="list-style-type: none"> • Představuje pro tebe vzdělávání ve škole možnost seberealizace? • Jakých sociálních aktivit se ještě účastníš? <ul style="list-style-type: none"> ○ Kolik času ti tyto aktivity zabírají? • Máš hodně koníčků? <ul style="list-style-type: none"> • Pokud odečteš všechny povinné i volnočasové aktivity, kterých se účastníš, kolik volného času pro sebe máš? • Existuje nějaká aktivita, bez které by byl tvůj život ochuzený? • Podporují tě tyto aktivity v užívání návykových látek, nebo naopak?
<p>BELIEF</p> <p><i>Víra ve společenské hodnoty a normy</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Význam společenských hodnot a norem v životě • Víra v nutnost dodržování společenských norem 	<ul style="list-style-type: none"> • Je podle tebe důležité dodržovat lépe, srozumitelněji, lapidárněji!!!! Např. s uvedením příkladu takové správné hodnoty či normy!? Proč? • Uznáváš společenské hodnoty jako obecná pravidla, která by se měla dodržovat? ibid • Zkus mi popsat, jak moc ctíš dodržování těchto hodnot a norem. Uveď příklady. • Přemýšlíš nad tím, jak se na užívání návykových látek dívá většinová společnost? • Jaké postoje vůči užívání návykových látek zastávají tvoji rodiče, vrstevníci, nebo učitelé ve škole? Ztotožňuješ se s těmito postoji?

Hirschiho teorie by byla verifikována v případě, že by u dotazovaných bylo identifikováno oslabení kterékoli ze čtyř uvedených oblastí vůči většinové společnosti a nositelům společensky uznávaných vazeb a necítili by se tolik svázáni sociální kontrolou.

Závěrečná zjištění a zhodnocení prezentované teorie

V případě, že bychom se na užívání návykových látek u dospívajících dívali pouze jako na nerespektování sociálních hodnot, norem a jejich nositelů, představovala by teorie sociálních vazeb T. Hirschiho dobrý prostředek pro vysvětlení tohoto sociálně deviantního jevu. Platnost této teorie podporují i výsledky opakovaných empirických výzkumů, které poukazují na vztah výskytu deviantního jednání a školních a rodinných vztahů, vazeb s vrstevníky a závazků vůči komunitě a dalších indikátorů, jež determinují rozhodnutí pro podporu či porušení společensky deklarovaných hodnot a norem (Hagan, 2012). Dovolují si také tvrdit, že vybraná teorie nabízí logické a snadno pochopitelné vysvětlení pro možný výskyt sociálně deviantního jednání je otázkou, je-li tato teorie relevantní, případně pro jakou cílovou skupinu (oproti jiné teorii, která může být pro určitou skupinu rovněž vhodnější). Jednoduše lze říct, že v případě absence fungujících kontrolních mechanismů je na místě počítat s vysokým rizikem výskytu sociálně deviantního jednání. Pokud bude jedinec již od dětství silně sociálně integrován do společnosti, bude se aktivně podílet na mnoha konvenčních aktivitách a budou mu vštěpovány základy společenských norem a hodnot, a to hlavně ze strany jeho blízkých, nebo, chceme-li významných druhých, zamezíme u něj vzniku sociálně deviantního jednání, zde užívání návykových látek.

Navzdory silným stránkám této teorie je nutné poukázat také na její slabé stránky a možnou kritiku. V obecné rovině jsou teorie kontroly kritizovány za to, že hodnoty a normy považují za jakýsi stabilní prvek, který jedince upoutává ke společnosti, a neberou ohledy na to, že význam norem a hodnot může v průběhu života jedince kolísat jde o to, že musíte jasně definovat konkrétní hodnoty a normy, které jsou důležité pro jedince, které může užíváním drog člověk ztratit!!!!(Munková, 2013).

Ačkoliv nám teorie sociálních vazeb může poodkrýt možné příčiny užívání návykových látek u dospívajících, a to díky apelu, který klade na rodinné, vrstevnické a školní prostředí, není na místě spokojit se s tímto vysvětlením a kriticky poukázat na možné příčiny, které tato teorie nepokrývá. Teorie sociálních vazeb také dostatečně neakcentuje možné kulturní a sociálně ekonomické rozdíly mezi jednotlivci. Ačkoliv jich není mnoho, někteří dospívající po ukončení základního vzdělávání ve studiu střední školy nepokračují a nastupují do pracovního režimu, osamostatní se. Z logiky věci by aplikace dané teorie na minoritní skupinu těchto dospívajících vhodná nebyla.

Na tomto místě bych chtěla uvést, že **studium užívání návykových látek**, resp. drog obecně, **je značně multidisciplinární**, neboť existuje široká škála teorií o příčinách a mechanismech užívání drog (biologické, psychologické, ale také mnoho dalších sociologických). Příčiny užívání návykových látek u dospívajících mohou být různého

charakteru. Biogenetická teorie například tvrdí, že někteří jedinci se rodí s genetickou predispozicí k užívání těchto látek, psychologické teorie upozorňují na osobnostní charakteristiky, které podmiňují užívání drog (teorie osobnosti), nebo užívání drogy dávají do vztahu k napodobování významných druhých (behaviorální vysvětlení) atd. Teorie sociálního učení zase vidí příčiny užívání drog ve sdružování se s osobami, které toto jednání pozitivně oceňují a tomuto jednání jedince učí (teorie sociálního učení). Barnardová (2011) celou svou knihu věnovala problematice užívání drog u rodičů dětí a dopadem, který to na jejich děti má. Tento faktor je mimo jiné možnou příčinou užívání drog u těchto dětí. Poukazuje tak na úplně jinou roli rodiny, než jakou prezentuje vybraná teorie. Z uvedeného vyplývá, že existuje velké množství teorií, které poukazují na množství příčin, dle svého zaměření se však profilují pouze na úzký okruh jimi vybraných příčin.

V textu zmiňuji, že období dospívání je pro jedince velice náročné období, kdy dochází k nejdynamičtější komplexní změně všech složek jeho osobnosti, je to období hledání a přehodnocování. Z toho důvodu se domnívám, že příčin užívání návykových látek v tomto období může být mnoho a použití jednotlivých výše zmíněných teorií by sice odhalilo další možné faktory, v důsledku by však vždy bylo nedostatečné, neboť nejčastěji jde o kombinaci různých faktorů. Také Nešpor (2001), ačkoliv ve své knize klade velký apel na otázku rodiny a školního prostředí, v této souvislosti poukazuje na značné množství dalších činitelů, kteří mohou být pro riziko užívání návykových látek rizikové, ale mohou také působit jako faktory ochranné.

Jako vhodné řešení se mi proto jeví použití **bio-psycho-sociálně-spirituálního modelu**, jenž predikuje zájem o faktory jak biologické, psychologické, sociální i duchovní, na základě kterých odhaluje nejen příčiny, ale i trvání užívání, vznik a rozvoj závislosti na daných látkách (Kudrle in Kalina a kol., 2003).

Seznam literatury

- BARNARDOVÁ, M. 2011. *Drogová závislost a rodina*. 1. vyd. Praha: Triton.
- DISMAN, M. 2011. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 4. nezměň. vyd. Praha: Karolinum.
- FISCHER, S., ŠKODA, J. 2014. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2. Rozš. A aktualit. vyd. Praha: Grada.

- HAGAN, F. 2012. *Introduction to Criminology: Theories, Methods, and Criminal Behavior*. 8. vyd. USA: SAGE Publications.
- HIRSCHI, T., 1969. Social Bond Theory. In: CULLEN, Francis, AGNEW, Robert, WILCOX, Pamela, 2003. *Criminological Theory: Past To Present: Essentials Readings*. LA, California: Roxbury, s. 232-238.
- CHOMYNOVÁ, P., CSÉMY, L., GROLMUSOVÁ, L., SADÍLEK, P. 2014. *Evropská studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD). Výsledky průzkmu v České republice v roce 2011*. Praha: Úřad vlády České republiky.
- JANÍK, A., DUŠEK, K. 1990. *Drogy a společnost*. Avicenum: Praha.
- KALINA, K. a kol. 2003. *Drogy a drogové závislosti, 1. mezioborový přístup*. Rada Evropy, Rada vlády pro koordinaci protidrogové politiky, Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti.
- MALÁ, E., PAVLOVSKÝ, P. 2002. *Psychiatrie*. Praha: Portál.
- MUNKOVÁ, G. 2013. *Sociální deviace: přehled sociologických teorií*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- NEŠPOR, K., 2001. *Vaše děti a návykové látky*. Praha: Portál.
- ŘÍČAN, P. 2004. *Cesta životem: vývojová psychologie*. Praha: Portál.

Online zdroje

- BLOOMBERG, 2012. *Bloomberg Ranking: Global Vice Index*. [online]. Dostupné z: <http://www.bloomberg.com/slideshow/2012-04-30/bloomberg-rankings-global-vice-index.html#slide21> [cit. 6. 5. 2015]
- ŽALOUĐÍKOVÁ, I. 2013. Změny v psychice a chování u dospívajících ve věku 11 – 15 let. Duha. [online]. Dostupné z: <http://duha.mzk.cz/clanky/zmeny-v-psychice-chovani-u-dospivajicich-ve-veku-11-15-let> [cit. 6. 5. 2015]